

Ocena efektywności realizacji prawa do informacji i wysłuchania¹ małoletniego pokrzywdzonego w polskim postępowaniu karnym w świetle standardów międzynarodowych

Marta Flis-Świeczkowska

Uniwersytet Gdański

Poruszona w opracowaniu tematyka koncentruje się na ocenie efektywności realizacji prawa do informacji i wysłuchania małoletniego pokrzywdzonego w postępowaniu karnym. Wprowadzenie do merytorycznej części artykułu stanowi swoisty przegląd przepisów prawa międzynarodowego regulujących kwestię prawa małoletnich pokrzywdzonych do informacji i wysłuchania, który pozwolił na nakreślenie obowiązujących w omawianym zakresie standardów międzynarodowych. To spojrzenie w dalszej części opracowania umożliwiło autorce odniesienie zaprezentowanych standardów do polskich regulacji karno-procesowych i tym samym dokonanie oceny, czy i ewentualnie w jakim zakresie małoletni pokrzywdzeni posiadają zapewnione prawo do informacji i wysłuchania oraz czy w realiach polskiego procesu karnego prawa te, zagwarantowane małoletniemu pokrzywdzonemu w przepisach międzynarodowych, mogą być efektywnie

- 1 W celu uniknięcia wątpliwości należy na wstępie wskazać, że ilekroć w niniejszym artykule mowa o „prawie do wysłuchania”, należy przez to rozumieć jeden z aspektów gwarancji wynikających z art. 12 Konwencji o prawach dziecka (**Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r.** – Dz.U. z 1991 r. nr 120, poz. 526, dalej jako KoPD, Konwencja albo Konwencja o Prawach Dziecka). W polskim systemie prawnym prawo do wysłuchania dzieci w procedurach prawnych realizowane jest przede wszystkim za pomocą dwóch instrumentów. Na gruncie postępowania cywilnego – poprzez „wysłuchanie dziecka” (art. 216¹ k.p.c.), na gruncie postępowania karnego zaś – poprzez „przesłuchanie małoletniego” (art. 185a k.p.k.). Niniejszy artykuł dotyczy wyłącznie realizacji prawa dziecka do wysłuchania na gruncie postępowania karnego, które, w opinii autorki, nie jest realizowane wyłącznie poprzez czynność przesłuchania, ale również poprzez prawidłową reprezentację dziecka (czy to przez rodzica, czy też reprezentanta dziecka), albowiem reprezentant dziecka powinien być tą osobą, która rozmawia z dzieckiem, wysłuchuje je i przekazuje usłyszaną od niego informację do organu.

realizowane. W tym obszarze szczególnym przedmiotem analizy pozostaje rola reprezentanta dziecka w zakresie realizacji prawa małoletniego pokrzywdzonego do wystuchania i informacji. Dokonana ocena rozwiązań funkcjonujących w polskim porządku prawnym, w szczególności w odniesieniu do regulacji dotyczących zastępstwa prawnego małoletniego pokrzywdzonego przez reprezentanta dziecka, ma na celu ukierunkowanie praktyki stosowania prawa w analizowanym obszarze na bardziej efektywną ochronę małoletnich pokrzywdzonych.

Słowa kluczowe:

małoletni pokrzywdzony, prawo do informacji, prawo do wystuchania, reprezentant dziecka, prawa dziecka

Wprowadzenie

Międzynarodowe regulacje dotyczące prawa małoletnich pokrzywdzonych do informacji i wystuchania

Mając na względzie treść omówionych poniżej poszczególnych przepisów aktów prawa międzynarodowego, można na wstępie przyjąć tezę, że małoletni pokrzywdzeni zostali formalnie wyposażeni w prawo do bycia wysłuchanym i prawo do informacji. Już bowiem z samej treści art. 12 Konwencji o prawach dziecka (KoPD, Konwencja albo Konwencja o Prawach Dziecka, 1989) wynika, że państwo zapewnia dzieciom możliwość bycia wysłuchanymi w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym, które ich dotyczy, będąc zobowiązanym do przyjęcia ich opinii z należytą wagą, stosownie do wieku oraz ich dojrzałości.

Należy zatem przyjąć, że w świetle KoPD dzieci są nie tylko podmiotami praw, lecz także partnerami w procesie decyzyjnym dotyczących ich życia. W związku z tym powinny być informowane o konsekwencjach czy też skutkach podejmowanych decyzji, a zakres ich wpływu na te rozstrzygnięcia powinien wzrastać wraz z wiekiem (Gal, 2011). Dziecko ma prawo skorzystać z tego uprawnienia, ale wyrażenie poglądów nie powinno być traktowane w kategorii obowiązku. Jednakże, aby dziecko mogło wypowiedzieć się w kontekście podejmowanej w jego sprawie decyzji, musi być w pełni świadome wynikających z niej konsekwencji. Oznacza to, że w pierwszej kolejności powinno uzyskać wszelkie informacje, przekazane w sposób adekwatny do jego wieku oraz rozwoju, aby móc podjąć decyzję w zgodzie ze swoim najlepszym interesem.

Co więcej, prawo wszystkich dzieci do bycia wysłuchanymi stanowi jedną z czterech ogólnych zasad określonych w Konwencji, co oznacza, że przepis ten nie stanowi tylko i wyłącznie prawa samego w sobie, ale jego treść powinna być uwzględniana również przy dokonywaniu interpretacji pozostałych przepisów KoPD (Komentarz ogólny nr 12, 2009). Słusznie wskazuje się przy tym, że nie można mówić o możliwości realizacji prawa od wysłuchania bez realizacji prawa do informacji, aby bowiem dziecko mogło podjąć w pełni świadomą decyzję, korzystną dla jego najlepiej pojętego interesu, musi otrzymać niezbędne informacje (Komentarz ogólny nr 12, 2009).

W dalszej kolejności należy wskazać, że w 1996 r. w Strasburgu została przyjęta Europejska Konwencja o wykonywaniu praw dzieci, która w art. 3, odnosząc się do prawa dzieci do wysłuchania oraz informacji, stanowi, że „dziecko, uznane według prawa wewnętrznego za mające wystarczające rozeznanie, w dotyczącym go postępowaniu przed organem sądowym powinno mieć przyznane i samo może żądać przyznania następujących praw: a) do otrzymywania wszystkich istotnych informacji; b) do pytania go o zdanie i do wyrażania swojego stanowiska; c) do bycia informowanym o ewentualnych skutkach jego stanowiska oraz o ewentualnych skutkach każdej decyzji. Podobnie przedstawiciel dziecka, jeżeli nie byłoby to sprzeczne z jego dobrem, zgodnie z treścią art. 10 jest zobowiązany do realizacji obowiązków informacyjnych względem dziecka oraz umożliwienia mu bycia wysłuchanym”².

Wprost o prawie do wysłuchania i informacji przysługującym dzieciom pokrzywdzonym przestępstwem i małoletnim świadkom traktuje rezolucja Rady Gospodarczej i Społecznej – Wytyczne dotyczące wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących dzieci będących ofiarami i świadkami przestępstw (Wytyczne ONZ, 2005). Wśród zasad, jakim powinien odpowiadać wymiar sprawiedliwości, w którym uczestniczą dzieci, wskazuje ona na zasadę „prawa do uczestnictwa”, precyzując następnie w §19, że dzieci będące ofiarami lub świadkami przestępstw oraz ich rodzice lub opiekunowie i przedstawiciele prawni przy pierwszym zetknięciu się z postępowaniem karnym oraz w jego toku powinni być bezzwłocznie i prawidłowo poinformowani, w możliwym i odpowiednim zakresie, m.in. o: procedurach stosowanych w postępowaniu karnym prowadzonym przeciwko dorosłym i młodocianym, w tym o roli dzieci, które są ofiarami lub świadkami przestępstw; wadze, czasie i sposobie

2 Treść art. 10. 1. O ile nie byłoby to oczywiście sprzeczne z dobrem dziecka, w dotyczących dziecka postępowaniach przed organem sądowym przedstawiciel powinien: a) dostarczać dziecku wszystkich istotnych informacji, jeżeli jest ono uznane według prawa wewnętrznego za mające wystarczające rozeznanie; b) dostarczać dziecku wyjaśnień dotyczących ewentualnych skutków jego stanowiska i czynności dokonywanych przez przedstawiciela, jeżeli jest ono uznane według prawa wewnętrznego za mające wystarczające rozeznanie; c) określić stanowisko dziecka i przedstawić je organowi sądowemu.

składania zeznań; sposobie, w jaki „przepytывanie” będzie prowadzone w trakcie dochodzenia i postępowania sądowego, a także o istotnych prawach dzieci, które są ofiarami lub świadkami przestępstw, zgodnie z Konwencją o Prawach Dziecka i Deklaracją podstawowych zasad wymiaru sprawiedliwości dla ofiar przestępstw i nadużycia władzy.

Natomiast w §21 Wytyczne odnoszą się do prawa dzieci ofiar i świadków do bycia wysłuchanym, wskazując, że specjaliści powinni dołożyć wszelkich starań, aby umożliwić dzieciom, które są ofiarami lub świadkami przestępstw, m.in. wyrażenie opinii i obaw związanych z ich udziałem w postępowaniu karnym, w tym poprzez omawianie kwestii wskazanych w §19, ich udziału w postępowaniu karnym, ich obaw o bezpieczeństwo w związku z osobą oskarżonego, sposobu, w jaki wołałyby zeznawać, oraz ich zdania na temat wyniku postępowania.

W sposób bardzo szczegółowy do obu uprawnień odnosi się Dyrektywa o normach minimalnych (2012), która wskazuje w art. 1 ust. 1 na cele, jakim ma służyć jej stosowanie, a mianowicie: „zapewnienie, by ofiary przestępstwa otrzymały odpowiednie informacje (...) oraz by mogły uczestniczyć w postępowaniu karnym”. Co więcej, w dalszej kolejności cele odnoszą się bezpośrednio do dziecka i jego uprawnień, albowiem ust. 2 tego samego artykułu stanowi, że „przy stosowaniu niniejszej dyrektywy państwa członkowskie zapewniają, by w przypadkach, gdy ofiarą jest dziecko, w pierwszym rzędzie brano pod uwagę najlepsze zabezpieczenie jego interesu, który należy ocenić indywidualnie dla każdego przypadku. Pierwszeństwo ma podejście dostosowane do dziecka, uwzględniające wiek dziecka, poziom jego dojrzałości, jego opinie, potrzeby i obawy. Dziecko i osoba sprawująca nad nim władzę rodzicielską lub inny przedstawiciel prawny dziecka, o ile takie osoby istnieją, są informowani o wszelkich środkach lub prawach adresowanych w szczególny sposób do dziecka”.

Wydaje się, że autorzy Dyrektywy, posługując się określeniem „uczestniczyć w postępowaniu karnym”, mieli na myśli realny wpływ na jego przebieg. Taki wpływ można mieć wyłącznie wtedy, gdy dysponuje się informacjami dotyczącymi postępowania i przysługujących uprawnień oraz posiada możliwość wyrażenia opinii w swojej sprawie, co dalej szczegółowo określa Dyrektywa. Treść Dyrektywy, nie wprowadzając w tym zakresie żadnych ograniczeń dotyczących dzieci, stanowi wprost, czym powinno charakteryzować się prawo do informacji, które przysługuje pokrzywdzonemu. Informacje powinny być przekazywane bez zbędnej zwłoki już od momentu pierwszego kontaktu z właściwym organem (art. 4 ust. 1). Wymienione enumeratywnie w Dyrektywie informacje mają być przekazywane w prostym i przystępnym języku, mając jednak na uwadze, by zakres lub szczegółowość informacji

były zróżnicowane w zależności od szczególnych potrzeb i osobistych uwarunkowań ofiary oraz od rodzaju i charakteru przestępstwa (art. 4 ust. 2). Ponadto w art. 10 ust. 1 Dyrektywa obliguje państwa członkowskie do zapewnienia ofiarom możliwości bycia wysłuchanymi podczas postępowania karnego i możliwość przedstawiania dowodów. Z kolei, gdy przesłuchiwane ma być dziecko będące ofiarą, wymagane jest uwzględnienie odpowiednio jego wieku i dojrzałości.

Zgodnie z celem Dyrektywy należy przyjąć, że w sytuacjach, gdy dziecko zostało pokrzywdzone przestępstwem, to na organach postępowania ciąży podwójny obowiązek informacyjny – odnosi się bowiem zarówno do osób, które reprezentują małoletniego pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, jak i do samego małoletniego.

Warto dodać, że w preambule dyrektywy 2012/29/EU wyraźnie wskazano, że w systemie wymiaru sprawiedliwości należy przestrzegać zarówno Konwencji z 1989 r. o prawach dziecka, jak i dyrektywy 2011/93/UE w zakresie przestrzegania praw dziecka, których realizacja wymaga informowania dzieci w sposób zrozumiały dla nich (pkt 7 i 14 preambuły Dyrektywy).

Na obowiązek właściwego pouczenia dziecka świadka wskazuje również w swoim orzecznictwie Europejski Trybunał Praw Człowieka (wyrok ETPCZ z dnia 22 czerwca 2021 r. w sprawie R.B. przeciwko Estonii, skarga nr 22597/16, LEX nr 189131).

Zarówno z badania przeprowadzonego przez Radę Europy celem sformułowania wytycznych (Kilkelly, 2010), jak i badań Agencji Praw Podstawowych Unii Europejskiej (FRA, 2015), a także moich osobistych doświadczeń z kontaktu w sprawach z klientami wynika jednoznacznie, że kluczowe znaczenie dla małoletniego pokrzywdzonego przestępstwem ma uzyskanie informacji o tym, co już się wydarzyło i co stanie się na dalszym etapie procesu karnego. Badania wskazują, że ofiary przestępstw cenią nie tylko sprawiedliwe traktowanie, lecz także możliwość wypowiedzenia się na takich samych zasadach jak sprawca (Gal, 2011; za: Shapland, 1984). Pozostawianie dzieci bez informacji z jednej strony pokazuje im, że ich prawa są ignorowane, a w przypadku znacznej części małoletnich pokrzywdzonych nie pozwala im uzyskać podstawowej wiedzy o przysługujących im uprawnieniach. Z drugiej zaś strony takie postępowanie może zaszczerpić u dziecka poczucie niepewności oraz nieufności w stosunku do przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości, a także skutkować wtórną traumatyzacją (Bieńkowska, 2012), jeśli małoletni uzna, że nikt mu nie uwierzył lub zbagatelizował jego trudną sytuację (Diesen, 2011). Takie uczucia i myśli mogą też wpływać na jakość składanych zeznań czy stan emocjonalny dziecka, prowadząc nawet do zachowań autodestrukcyjnych. To, czy dzieci uczestniczą w postępowaniu – są informowane o jego przebiegu oraz wysłuchiwane – może

również wpływać na ich samoocenę, zaufanie do innych i szacunek do samego siebie (Gal, 2011), gdyż daje im to poczucie pewnego rodzaju kontroli oraz sprawczości (Gal, 2011). Bez wątpienia pomaga to w radzeniu sobie z trudną sytuacją bycia ofiarą i częścią procedury sądowej (Gal, 2011). Badania wskazują również, że ofiary, które włączono aktywnie w udział w postępowaniu, osiągają lepsze rezultaty w leczeniu efektów psychicznych przebytej traumy, jeżeli w wyniku doświadczenia przestępstwa takiego leczenia wymagały (Herman, 2005).

Istotne pozostaje zatem wyposażenie dzieci w narzędzia prawne, które pozwolą im mieć faktyczny dostęp do informacji. Dlatego też powinny mieć możliwość, tak jak to zostało wskazane powyżej, uzyskiwania ich w języku dostosowanym do etapu ich rozwoju, a także korzystania z zastępstwa prawnego, sprawowanego przez osobę niezależną od ich rodziców. Należy również pamiętać, że prawo do bycia wysłuchanym ma dwa aspekty, obejmujące zarówno przesłuchanie dziecka, jak i rozmowę z osobą reprezentującą dziecko, niezwiązaną z przesłuchaniem.

W powyższym kontekście jako zasadne jawi się nie tylko pytanie, czy – a jeśli tak, to w jakim zakresie – małoletni pokrzywdzeni posiadają zapewnione prawo do informacji i wysłuchania. Kwestia ta może bowiem sprowadzać się wyłączenie do czysto formalnej oceny spełnienia gwarancji wynikających z aktów prawa międzynarodowego. Istotna pozostaje odpowiedź, czy w realiach polskiego procesu karnego oba prawa małoletnich mogą być efektywnie realizowane.

Ocena polskich regulacji dotyczących prawa małoletnich pokrzywdzonych do wysłuchania i informacji w kontekście najnowszych zmian w Kodeksie postępowania karnego oraz standardów międzynarodowych

Odpowiadając na tak zadane pytania, można postawić tezę, że zarówno reprezentanci małoletnich pokrzywdzonych, jak i sami małoletni pokrzywdzeni zaangażowani w polski proces karny mają nadal ograniczone możliwości skorzystania z przysługujących im uprawnień wynikających z omówionych w niniejszym opracowaniu dokumentów międzynarodowych.

Co prawda, polski ustawodawca już w treści art. 16 §1 Kodeksu postępowania karnego (k.p.k.; Dz.U z 2025 r., poz. 46) wprowadził ogólny obowiązek informowania uczestników postępowania o ich obowiązkach i przysługujących im uprawnieniach, ciążący na organach postępowania względem wszystkich uczestników postępowania (tzw. zasada lojalności procesowej). Przepis ten nie określa jednak, jaką formę językową ma przybrać pouczenie, ani też nie reguluje, czy należy je dostosować

do możliwości odbiorcy. Niemniej w doktrynie (Hofmański, 2011) i orzecznictwie (Postanowienie SN z dnia 30 listopada 2020 r., sygn. akt II KZ 38/20, LEX nr 3168826, postanowienie SN z 9 grudnia 1977 r., sygn. akt Z 38/77, OSNKW 1978/1, poz. 14) podkreśla się, że informacja powinna być udzielana uczestnikowi w sposób zapewniający mu realną możliwość skorzystania z przewidzianych w prawie uprawnień. Przekazując informację, organ powinien uwzględnić również możliwości intelektualne (Staszak, 2022) i poziom percepcji adresata (Kosonoga, 2017). W praktyce jednak, w odniesieniu do małoletnich pokrzywdzonych, zasada ta niejednokrotnie nie miała zastosowania, dlatego też ustawodawca, mając na celu realizację przepisów dyrektywy o normach minimalnych, a także dostrzegając konieczność zwiększenia dostępności osób małoletnich biorących udział w postępowaniu oraz potrzebę informowania ich w sposób przyjazny i zrozumiały o prawach i obowiązkach (uzasadnienie projektu ustawy z dnia 13 stycznia 2023 r.) ustawą z dnia 13 stycznia 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw zdecydował się na wprowadzenie szeregu zmian w zakresie prawa do informacji małoletnich pokrzywdzonych, które zostaną omówione poniżej (Dz.U. z 2023 r., poz. 289).

W pierwszej kolejności wskazać należy, że ww. nowelizacja wprowadziła do art. 16 k.p.k. paragraf 3, zgodnie z którym, „jeżeli uczestnikiem postępowania jest osoba, która nie ukończyła 18 lat, lub osoba nieporadna, w szczególności ze względu na wiek lub stan zdrowia, sposób pouczenia powinien być dostosowany do jej wieku, stanu zdrowia i stanu rozwoju umysłowego”.

Wyżej wskazana nowelizacja wprowadziła w podobnym zakresie również zmiany w kolejnym gwarancyjnym przepisie – art. 300 k.p.k., do którego treści dodano §3a i 3b. Zgodnie z nimi:

- osoby, o których mowa w §1–3, nieporadne ze względu na wiek lub stan zdrowia, oraz które nie ukończyły 18 lat, mogą otrzymać dostęp do wyjaśnień co do zakresu ich uprawnień i obowiązków oraz sposobu i warunków przesłuchania. Wzory wyjaśnień umieszcza się także na stronie internetowej Ministerstwa Sprawiedliwości (§3a);
- pouczenia, o których mowa w §1–3, i wyjaśnienia, o których mowa w §3a, mogą być opisowe lub graficzne (§b)³.

3 Wzory pouczeń zostały wprowadzone Rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 listopada 2024 r. w sprawie określenia wzorów pisemnych pouczeń o uprawnieniach i obowiązkach podejrzanego, pokrzywdzonego i świadka (Dz.U. z 2024 r., poz. 1658).

Warto zauważyć, że wyżej zacytowany przepis nie nakłada na organy obowiązku informowania wskazanych w nim podmiotów o zakresie ich uprawnień i obowiązków oraz sposobie i warunkach przesłuchania, a jedynie daje taką możliwość. Oznacza to, że co do zasady to, czy dany podmiot będzie mógł skorzystać z omawianych uprawnień, zależy od woli i zaangażowania organu. Takie ukształtowanie przepisu niestety powoduje duże ryzyko braku realnej możliwości skorzystania ze wskazanych w nim uprawnień.

Jednocześnie podkreślić należy, że art. 300 §2 k.p.k., który odnosi się do uprawnień pokrzywdzonego, nakładając na organy obowiązek pouczenia pokrzywdzonego o podstawowych obowiązkach i uprawnieniach przed pierwszym przesłuchaniem albo niezwłocznie po ustaleniu pokrzywdzonego, jeżeli odstępuje się od jego przesłuchania, został wprowadzony do naszego ustawodawstwa dopiero w dniu 2 czerwca 2014 r.⁴ Wprawdzie przepis ten mówi wyłącznie o pouczeniu pokrzywdzonego, jednakże, jeżeli jego prawa wykonują inne osoby określone w art. 51 §2 – przedstawiciel ustawowy bądź osoba, pod której stałą pieczęć małoletni pozostaje – obowiązek pouczenia obejmuje również te osoby (Steinborn, 2016).

Omawiana nowelizacja wprowadziła też istotne zmiany w zakresie prawa do informacji w przepisach regulujących czynność przesłuchania małoletnich pokrzywdzonych. Zgodnie z dodanym do art. 171 k.p.k. §8 przed pierwszym przesłuchaniem osoba przesłuchiwana, która nie ukończyła 18 lat, otrzymuje informacje o przebiegu, sposobie i warunkach przesłuchania, zawierające opisowe lub graficzne przedstawienie przebiegu, sposobu i warunków przesłuchania. Pomiedzy doręczeniem informacji a terminem przesłuchania powinno upłynąć co najmniej trzy dni, chyba że dobro postępowania stoi temu na przeszkodzie⁵.

Podobnie omawiana nowelizacja do treści Kodeksu postępowania karnego wprowadziła zupełnie nowy artykuł – 185f, gdzie w §2 wprowadzono przepis, zgodnie z którym przed pierwszym przesłuchaniem małoletni pokrzywdzony przesłuchiwany w przyjaznych warunkach określonych w treści art. 185a otrzymuje informacje o przebiegu, sposobie i warunkach przesłuchania. Informacje te, zgodnie

4 Wprowadzenie tej regulacji miało na celu dostosowanie Kodeksu postępowania karnego do Dyrektywy o normach minimalnych.

5 Zgodnie z §9 art. 171 k.p.k. Minister Sprawiedliwości określi, w drodze rozporządzenia, wzór informacji o przebiegu, sposobie i warunkach przesłuchania dla osób, o których mowa w §3, odrębnie dla podejrzanego i świadka, uwzględniając potrzebę zrozumienia tych informacji przez osoby przesłuchiwane. Rozporządzenie w sprawie określenia wzorów informacji o przebiegu, sposobie i warunkach przesłuchania podejrzanego i świadka, którzy nie ukończyli 18 lat, weszło w życie dopiero 1 listopada 2024 r. (Dz.U. z 2024 r., poz. 1645).

z ww. przepisem, zawierają opisowe lub graficzne przedstawienie przebiegu, sposobu i warunków przesłuchania. Natomiast pomiędzy doręczeniem informacji a terminem przesłuchania powinno upłynąć co najmniej trzy dni, chyba że dobro postępowania stoi temu na przeszkodzie⁶. Jak wskazuje praktyka, w konsekwencji wprowadzenia do treści art. 185a §2 k.p.k. 14-dniowego terminu od dnia wpływu wniosku na przeprowadzenie czynności przesłuchania obecnie zawiadomienie o terminie przesłuchania zazwyczaj odbywa się telefonicznie, w związku z czym utrudnione jest przekazywanie pouczeń oraz materiałów dotyczących przesłuchania w formie papierowej, a nawet formie elektronicznej, niejednokrotnie bowiem organ nie dysponuje adresem mailowym opiekuna małoletniego pokrzywdzonego⁷.

W konsekwencji prowadzi to do sytuacji, w której małoletni otrzymuje niezbędne informacje na kilka czy kilkanaście minut przed przesłuchaniem. W analizowanych przeze mnie sprawach podczas przeprowadzania badań dotyczących ryzyka wystąpienia wtórnej wiktymizacji⁸ [co prawda w sprawach prawomocnie zakończonych w latach 2019–2022, więc w odmiennym stanie prawnym] niejednokrotnie zdarzało się, że dziecko otrzymywało formularz pouczenia tuż przed rozpoczęciem przesłuchania, zdarzenie zaś zostało zarejestrowane na nagraniu czynności przeprowadzanej w przyjaznym pokoju, z krótką informacją, że osoba przesłuchiwana może zapoznać się z pouczeniem w domu razem z mamą.

Należy podkreślić również, że aktualnie obowiązujące rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 września 2024 r. w sprawie sposobu przygotowywania i przeprowadzania przesłuchań w trybie określonym w art. 185a–185c oraz 185e Kodeksu postępowania karnego oraz warunków, jakim powinny

6 Zgodnie z §3 art. 185f k.p.k. Minister Sprawiedliwości określi, w drodze rozporządzenia, wzór informacji o przebiegu, sposobie i warunkach przesłuchania dla osób, o których mowa w §2, odrębnie dla osób przesłuchiowanych, o których mowa w art. 185a–185c oraz art. 185e, uwzględniając potrzebę zrozumienia tych informacji przez osoby przesłuchiwane.

7 Takie materiały są dostępne chociażby na stronie internetowej Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę – zob. Platforma edukacyjna Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę (fdds.pl).

8 Badanie było przeprowadzone w ramach grantu pt. „Wpływ formy przeprowadzenia czynności procesowych oraz przebiegu postępowania karnego na ryzyko wystąpienia wtórnej wiktymizacji u małoletnich pokrzywdzonych – badania aktowe” (MINIATURA 7). Celem prowadzonych badań była ocena ryzyka wystąpienia wtórnej wiktymizacji wśród dzieci, które uczestniczyły w charakterze pokrzywdzonych w postępowaniach karnych, toczących się zarówno na etapie postępowania przygotowawczego, jak i sądowego. Badaniem objęto znaczny obszar Polski, gdzie przebadano łącznie około 197 spraw karnych prawomocnie zakończonych, w których pokrzywdzonym przestępstwem były osoby małoletnie. Badaniem objęto wyłącznie sprawy dotyczące wybranych przestępstw na tle seksualnym (tj. art. 197 §3 pkt 2 i 3, art. 200 oraz art. 200a Kodeksu karnego).

odpowiadać pomieszczenia przeznaczone do przeprowadzania takich przesłuchań (Rozporządzenie w sprawie sposobu przygotowywania i przeprowadzania przesłuchań, Dz.U. z 2024 r., poz. 1477), w szerokim zakresie reguluje prawo dostępu małoletnich pokrzywdzonych biorących udział w czynności przesłuchania do informacji. Przepisy rozporządzenia nakładają bowiem zarówno na biegłego, jak i sędziego szereg obowiązków informacyjnych względem małoletniego. Zgodnie z §9 ust. 1 pkt 2 rozporządzenia w sprawie sposobu przygotowywania i przeprowadzania przesłuchań biegły psycholog zaznajamia małoletniego z przebiegiem i miejscem przesłuchania. Natomiast zgodnie z §10 ust. 1 pkt. 5 oraz §13 rozporządzenia sąd m.in. wyjaśnia małoletniemu w sposób odpowiedni do wieku, fazy rozwojowej, stanu emocjonalnego oraz możliwości komunikacyjnych rolę osób biorących udział w przesłuchaniu, sposób komunikacji pomiędzy sędzią a osobami znajdującymi się w pokoju technicznym oraz sposób rejestracji przesłuchania.

Wprowadzone do ustawodawstwa zmiany należy ocenić pozytywnie, albowiem zgodzić należy się z Rzecznikiem Praw Obywatelskich, który w jednym ze swoich wystąpień stwierdził, że wzory pouczeń odgrywają fundamentalną rolę w zakresie urzeczywistnienia konstytucyjnie zagwarantowanych prawa do sądu (Wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 26 kwietnia 2016 r.). Co więcej, przepisy te uznać należy za wzmacniające prawo małoletnich świadków ofiar przestępstw do informacji przewidzianej w art. 4 ust. 2 dyrektywy 2012/29/UE, w którym kładzie się nacisk, aby przy udzielaniu informacji zwracać uwagę na szczególne potrzeby oraz charakterystyki osobiste ofiar z uwzględnieniem rodzaju i charakteru przestępstwa (Kulesza, 2017). Co jednak istotne, z uwagi na tak ukształtowaną treść przepisów możliwość małoletniego pokrzywdzonego do poznania swoich praw i obowiązków przede wszystkim zależy od zaangażowania organów prowadzących postępowanie.

Podkreślić jednak należy, że aktualnie obowiązujące wzory pouczeń dla małoletnich pokrzywdzonych, omówione wyżej, w porównaniu do uprzedniego wzoru pouczenia pokrzywdzonego⁹ z pewnością sformułowane są w sposób przystępny i uwzględniający potrzeby osób, do których są kierowane. Jest to niezwykle istotne, nie można bowiem zapominać o tym, że niejednokrotnie stan psychiczny osób pokrzywdzonych przestępstwem może im nie pozwalać na zrozumienie treści pouczenia, szczególnie w tym zakresie, w którym ogranicza się ono do lakonicznego

9 Wzór pouczenia został zawarty w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 września 2020 r. w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym (Dz.U. z 2020 r., poz. 1619).

streszczenia regulacji ustawowych, bez dodatkowego rozwinięcia, które umożliwiłoby pokrzywdzonemu rzeczywiste skorzystanie z informacji w nim wskazanych.

Dbałość o komunikatywność pouczenia nabiera jeszcze większego znaczenia, jeżeli chodzi o małoletnich pokrzywdzonych biorących udział w przesłuchaniu, jak bowiem wskazuje we wnioskach z badań dotyczących przesłuchiwanie małoletnich pokrzywdzonych J. Mierzwińska-Lorencka, „zdecydowanie niewystarczający jest sposób informowania o prawach pokrzywdzonego. Organy procesowe nie wykazują należytej troski o wskazanie pokrzywdzonemu zakresu uprawnień, jakie w postępowaniu posiada, mimo że pouczenie ma znaczący wpływ na udział małoletniego w czynnościach procesowych” (2012).

Tożsame wnioski wynikają z analizy zgromadzonych przeze mnie danych uzyskanych w trakcie prowadzenia badań aktowych dotyczących wpływu formy przeprowadzenia czynności procesowych oraz przebiegu postępowania karnego na ryzyko wystąpienia wtórnej wiktyimizacji u małoletnich pokrzywdzonych. W analizowanych sprawach niejednokrotnie miały miejsce sytuacje, w których małoletni nie został pouczony o wszystkich uprawnieniach bądź pouczenie zostało sformułowane, w mojej ocenie, w taki sposób, że mogło być ono niezrozumiałe dla dziecka. Zdarzało się również, że sędzia nie zrealizował obowiązku udzielenia małoletniemu pokrzywdzonemu wymaganych pouczeń, co w konsekwencji skutkowało koniecznością powtórzenia czynności przesłuchania.

Podkreślić należy, że jeżeli chodzi o czynność przesłuchania, to pouczenie małoletniego o przysługujących mu uprawnieniach i obowiązkach jest niezwykle istotne, gdyż przepisy k.p.k. nakładają na organ obowiązek uprzedzenia dziecka o obowiązku mówienia prawdy (żaden przepis k.p.k. nie wyłącza takiego obowiązku względem dzieci) oraz poinformowania dziecka o prawie do odmowy składania zeznań, prawie uchylenia się od odpowiedzi na poszczególne pytania czy prawie do odmowy zeznań w sytuacji bliskiego stosunku z oskarżonym. Pouczenia te powinny jednak przybrać odpowiednią formę – adekwatną do wieku i rozwoju dziecka. W badaniach przeprowadzonych przez Fundację Dajemy Dzieciom Siłę (Makaruk, Włodarczyk, 2020) sędziowie, którzy byli respondentami, wskazywali, że mają problem z formułowaniem pouczeń w sposób zrozumiały dla dzieci (podobnie Mierzwińska-Lorencka, 2012). Te spostrzeżenia potwierdzali również poddani badaniu biegli psychologowie, którzy – jak wskazali autorzy badania – „dostrzegają niski poziom umiejętności komunikacyjnych sędziów. Ich zdaniem sędziowie posługują się bardzo formalnym, niezrozumiałym dla dzieci językiem, który może budzić dodatkowy niepokój u dzieci” (Mierzwińska-Lorencka, 2012).

Podobne wnioski wynikają z przeprowadzonych przeze mnie badań¹⁰ dotyczących wtórnej wiktymizacji. Z analizy akt niejednokrotnie wynikało, że sędziowie nie potrafili rozmawiać z dzieckiem w sposób zrozumiały i adekwatny do jego wieku. Wydaje się, że z tego też względu często treść pouczenia była niedostosowana do wieku dziecka bądź ograniczona wyłącznie do niektórych uprawnień – co skutkowało brakiem pełnego pouczenia małoletniego pokrzywdzonego o jego prawach i obowiązkach. Stąd też niezwykle istotne wydaje się organizowanie w omawianym zakresie regularnych szkoleń zarówno dla sędziów przeprowadzających przesłuchanie małoletnich pokrzywdzonych, jak i biegłych biorących w nich udział.

Niezwykle istotną czynnością, która dopiero kilka miesięcy temu doczekała się szerszego uregulowania¹¹ w przepisach prawa (Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości, 2024), a która bez wątpienia obowiązkowo powinna poprzedzać przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego, stanowiąc istotne uzupełnienie obowiązku informacyjnego, jest przygotowanie do przesłuchania, prowadzonego przez biegłego psychologa (por. Osiak-Krynicka, 2021). Podkreślić należy, że dziecko do przesłuchania powinna przygotowywać osoba, która dysponuje wiedzą nie tylko psychologiczną, ale również i prawną.

Zgodnie z treścią §9 nowego rozporządzenia w sprawie sposobu przygotowywania i przeprowadzania przesłuchań na biegłym przed rozpoczęciem przesłuchania ciąży rozbudowany obowiązek przygotowania małoletniego do przesłuchania. Zgodnie z ust. 2, 3 oraz 4 omawianego paragrafu biegły „przeprowadza ze świadkiem wstępną rozmowę w przyjaznym pokoju przesłuchań w celu nawiązania z nim kontaktu, ustalenia lub rozpoznania aktualnego stanu fizycznego, psychicznego, emocjonalnego, zaznajomienia go z przebiegiem i miejscem przesłuchania oraz w razie potrzeby – obniżenia poziomu jego niepokoju lub lęku; ustala w rozmowie ze świadkiem, u którego

10 Badanie zrealizowano w ramach grantu pt. „Wpływ formy przeprowadzenia czynności procesowych oraz przebiegu postępowania karnego na ryzyko wystąpienia wtórnej wiktymizacji u małoletnich pokrzywdzonych – badania aktowe” (MINIATURA 7). Celem była ocena ryzyka wystąpienia wtórnej wiktymizacji wśród dzieci, które uczestniczyły w charakterze pokrzywdzonych w postępowaniach karnych, toczących się zarówno na etapie postępowania przygotowawczego, jak i sądowego. Badaniem objęto znaczny obszar Polski, gdzie przebadano łącznie około 197 spraw karnych prawomocnie zakończonych, w których pokrzywdzonym przestępstwem były osoby małoletnie. Badaniem objęto wyłącznie sprawy dotyczące wybranych przestępstw na tle seksualnym (tj. art. 197 §3 pkt 2 i 3, art. 200 oraz art. 200a Kodeksu karnego).

11 Uchylone Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2020 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a–185c Kodeksu postępowania karnego (Dz.U. z 2020 r., poz. 1691) w §3 nakładało na biegłego obowiązek zaznajomienia małoletniego pokrzywdzonego z przebiegiem i miejscem przesłuchania.

występują zaburzenia psychiczne lub rozwojowe, czy w miejscu przesłuchania znajdują się przedmioty rozpraszające świadka lub inne elementy mogące utrudnić lub uniemożliwić przeprowadzenie przesłuchania, które należy usunąć przed rozpoczęciem tej czynności; przeprowadza ćwiczenia uruchamiające zasoby poznawcze świadka, jeżeli uzna to za konieczne z uwagi na wiek świadka lub stan jego rozwoju umysłowego”.

Powyższą zmianę należy ocenić jak najbardziej pozytywnie, jednak podkreślenia wymaga, że zarówno z punktu widzenia dobra dziecka, jak i realizacji jego prawa do informacji ustawodawca mógłby precyzyjniej wskazać, z jakich elementów powinno się składać przygotowanie do przesłuchania oraz zaznaczyć konieczność zachowania odpowiedniego odstępu czasowego pomiędzy przygotowaniem do przesłuchania a samym przesłuchaniem – dłuższego niż kilka czy kilkanaście minut. Zgodzić należy się z prezentowanym w literaturze poglądem (Osiak-Krynicka, 2021), że przygotowanie do przesłuchania nie powinno odbywać się tego samego dnia co czynność przesłuchania, gdyż przeprowadzenie tych działań w różnych terminach jest z punktu widzenia dobra dziecka zdecydowanie bardziej korzystne. Przede wszystkim trzeba podkreślić, że zorganizowanie przygotowania do przesłuchania przed samą czynnością może okazać się niewystarczające czasowo do osiągnięcia wszystkich jego celów, omówionych poniżej. Dodatkowo przedłużająca się czynność przesłuchania może skutkować pojawieniem się u dziecka zmęczenia czy zniecierpliwienia, co negatywnie przełoży się na jego gotowość do składania zeznań. Co równie istotne, przeprowadzenie przygotowania do przesłuchania z wyprzedzeniem daje małoletniemu czas na przeanalizowanie uzyskanych informacji, zastanowienia się nad ewentualnymi pytaniami dotyczącymi przesłuchania bądź toczącego się postępowania karnego. Umożliwia mu także przećwiczenie w innych sytuacjach życiowych zaprezentowanych przez biegłego psychologa technik radzenia sobie ze stresem i sprawdzenie, czy są dla niego pomocne.

Jak wskazuje się w literaturze, celem przygotowania do przesłuchania jest przekazanie małoletniemu zarówno wszelkich niezbędnych informacji dotyczących czynności przesłuchania, jak i ciążących na nim obowiązków bądź przysługujących mu uprawnień oraz „złagodzenie negatywnych skutków związanych z uczestnictwem dziecka w postępowaniu, zwiększenie motywacji dziecka do składania zeznań oraz przećwiczenie kompetencji dziecka do zrelacjonowania zdarzeń będących przedmiotem postępowania w sposób wiarygodny psychologicznie i decydujący o wartości dowodowej zeznań” (Budzyńska, 2018; Zmarzlik, 2010).

Z badań przeprowadzonych przez Fundację Dajemy Dzieciom Siłę (Makaruk, Włodarczyk, 2020) oraz własnego doświadczenia autorki wynika, że takie przygotowanie do przesłuchania, jeżeli w ogóle do niego dochodzi, przeprowadzane jest

zazwyczaj kilka czy kilkanaście minut przed przesłuchaniem, nierzadko w poczekalni bądź na korytarzu, co odbiega w sposób znaczący od zaleceń przewidzianych w literaturze (Makaruk, Włodarczyk, 2020). Natomiast jeśli czynność ta odbywałaby się w osobnym terminie, biegły miałby czas, a dziecko – niebędące zaniepokojone czynnością przesłuchania, która ma nastąpić za chwilę – przestrzeń na spokojną rozmowę o tym, jak przebiega czynność przesłuchania, jakie przysługują mu uprawnienia oraz jakie ciążą na nim obowiązki. Wtedy niewątpliwie można by uznać przygotowanie do przesłuchania za niezwykle pomocne narzędzie nie tylko w sferze ochrony małoletniego pokrzywdzonego, lecz również w kontekście ustalenia prawdy materialnej.

Kolejną zmianą, wprowadzoną omawianą ustawą z dnia 13 stycznia 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, była nowelizacja treści art. 52a Kodeksu postępowania karnego¹². Wprowadzenie omawianego przepisu jest konsekwencją potrzeby wdrożenia art. 22 dyrektywy o normach minimalnych, zgodnie z którym obowiązkiem państw członkowskich jest zapewnienie ofiarom przestępstw indywidualnej oceny, zgodnej z procedurami krajowymi. Celem tej oceny jest ustalenie szczególnych potrzeb dotyczących ochrony i określenia, czy i w jakim zakresie mogłyby one skorzystać w trakcie postępowania karnego ze specjalnych środków przewidzianych w art. 23 i 24 dyrektywy ze względu na ich szczególne narażenie na ponowną wiktymizacji, zastraszanie i odwet. Podkreślić należy, że dodatkowo o potrzebie wprowadzenie indywidualnej oceny traktuje art. 19 ust. 3 dyrektywy 2011/93/UE.

Zgodnie z literalnym brzmieniem przepisu przyjąć należy, że indywidualna ocena ma charakter dwuetapowy. W pierwszej kolejności organ prowadzący postępowanie, którym może być zarówno sąd, jak i organ prowadzący postępowanie przygotowawcze, ustala, czy zachodzi konieczność zastosowania wobec pokrzywdzonego środków przewidzianych w treści art. 52a §1 k.p.k. W celu dokonania powyższego ustalenia konieczne jest przeprowadzenie przed podjęciem czynności oceny za pomocą kwestionariusza indywidualnej oceny (Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości, 2025). Pozwala to ustalić właściwości i warunki osobiste pokrzywdzonego, rodzaj i rozmiar ujemnych następstw popełnionego na jego szkodę przestępstwa, mając na uwadze charakter tego przestępstwa oraz okoliczności jego popełnienia. Jak wskazuje O. Trocha, zastosowanie kwestionariusza ma co do zasady charakter obligatoryjny, od jego wykorzystania można bowiem odstąpić, gdy zachodzi niebezpieczeństwo utraty lub zniekształcenia dowodu w razie zwłoki lub gdy utrudni to postępowanie (2024).

12 Przepis art. 52a k.p.k. wprowadzono ustawą z 16 grudnia 2020 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2021 r., poz. 155), który wszedł w życie 9 lutego 2021 r.

W drugim etapie, w zależności od poczynionych na podstawie kwestionariusza ustaleń, organ prowadzący postępowanie (Zagrodnik, Burdzik, 2024):

- 1) odstępuje od stosowania środków określonych w przepisach wyszczególnionych w art. 52a zdanie pierwsze k.p.k. (jeśli nie stwierdza zaistnienia przesłanek jego stosowania);
- 2) stosuje wobec pokrzywdzonego środki wymienione w art. 52a k.p.k., których zastosowanie ma charakter obligatoryjny, bez konieczności uzyskania oświadczenia pokrzywdzonego;
- 3) odbiera od pokrzywdzonego oświadczenie, czy ten chce zastosowania wobec niego środków wymienionych w art. 52a §1 k.p.k., których zastosowanie ma charakter fakultatywny, a następnie podejmuje decyzję w przedmiocie ich zastosowania. Wymóg uzyskania oświadczenia nie obowiązuje, jeśli odebranie oświadczenia jest niemożliwe (np. z uwagi na stopień rozwoju umysłowego czy aktualny stan psychiczny pokrzywdzonego), zastosowanie środka jest obowiązkowe (pkt 2 powyżej) albo organ działa na wniosek pokrzywdzonego (zob. poniżej);
- 4) stosuje instrumenty procesowe, które stosuje się na wniosek pokrzywdzonego.

Treść art. 52a k.p.k. nie wskazuje wprost, z udziałem jakiego podmiotu organ wypełnia zarówno kwestionariusz, jak i oświadczenie. Oczywistym wydaje się jednak, że tą osobą jest sam pokrzywdzony. Pozostaje jednak wątpliwość, kto powinien nią być w sytuacji, w której pokrzywdzonym jest osoba małoletnia. Czy powinien to być sam małoletni pokrzywdzony, czy też jego przedstawiciel ustawowy/przedstawiciele ustawowi, a więc co do zasady rodzice? Z kolei w sytuacjach, w których małoletni pokrzywdzony jest reprezentowany przez reprezentanta dziecka – czy powinien być to adwokat lub radca prawny wykonujący tę funkcję?

Z punktu widzenia ochrony małoletnich pokrzywdzonych przed wtórną wiktylizacją negatywnie należy ocenić rozważanie możliwości wypełniania kwestionariusza z małoletnim pokrzywdzonym (Porwisz, 2024). Wydaje się, że treść pytań sformułowanych w kwestionariuszu nie jest skonstruowana językiem adekwatnym do potencjalnego stopnia rozwoju i zdolności rozumienia rzeczywistości przez małoletnich, który cechuje się znacznym zróżnicowaniem z uwagi na wiek i potencjał dzieci w różnym wieku. Nie oznacza to jednak, że co do zasady nie byłoby możliwe dokonanie indywidualnej oceny podczas rozmowy z dzieckiem. Wymagałoby to jednak odejścia od schematu z góry ustalonych pytań, charakterystycznego dla aktualnie stosowanego kwestionariusza, na rzecz rozmowy z dzieckiem, podczas której osoba prowadząca czynność mogłaby ocenić potrzeby dziecka lub ewentualnie, w sposób adekwatny do jego rozwoju, dopytać o jego potrzeby. Przy takim założeniu

osobą przeprowadzającą czynność musiałby być albo biegły psycholog, albo przedstawiciel organu (policji, prokuratury czy sądu), posiadający specjalne przeszkolenie w zakresie prawidłowego kontaktu z dzieckiem. Oczywiście takie rozwiązanie też powoduje wątpliwości dotyczące tego, czy angażowanie małoletniego w kolejny kontakt z przedstawicielem władz nie naraża go na ryzyko wystąpienia wtórnej wiktymizacji. Wydaje się jednak, że takie ryzyko mogłoby zostać zminimalizowane, jeśli wszystkie te czynności – ocenę indywidualnych potrzeb małoletniego pokrzywdzonego, przygotowanie do przesłuchania, udział w przesłuchaniu oraz przeprowadzenie badania na potrzeby wydania opinii – realizowałaby jedna i ta sama osoba, czyli biegły psycholog.

Wydaje się zatem, że zasadne byłoby wypełnianie kwestionariusza z rodzicem małoletniego. Powstają jednak wątpliwości, czy każdy rodzic małoletniego będzie w stanie prawidłowo rozpoznać potrzeby, odczucia czy emocje dziecka, np. w zakresie tego, czy małoletni odczuwa lęk i obawy przed określonymi miejscami czy sprawcą, bądź w zakresie orientacji co do czasu (czy potrafi określić datę).

Omawiana kwestia komplikuje się jeszcze bardziej w sytuacji, gdy małoletni pokrzywdzony jest reprezentowany przez reprezentanta dziecka. Jeżeli by przyjąć, że w takiej sytuacji kwestionariusz jest wypełniany z jego udziałem, to najprawdopodobniej takie założenie generuje co najmniej dwa zasadnicze problemy.

Po pierwsze, co do zasady kwestionariusz ma być wypełniany na początku postępowania, tak aby można było zaplanować czynności z udziałem pokrzywdzonego w warunkach ochronnych. Oznacza to duże prawdopodobieństwo, że na tym etapie postępowania reprezentant nie będzie jeszcze wyznaczony. Co prawda, zgodnie z treścią art. 51 §2a k.p.k. wniosek o wyznaczenie reprezentanta powinien być złożony niezwłocznie, nie później niż w terminie 7 dni od dnia zaistnienia okoliczności, o których mowa w art. 98 §2 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (Dz.U. z 2023 r., poz. 2809). Zgodnie zaś z treścią art. 583¹ §1 k.p.c. wniosek o wyznaczenie reprezentanta dziecka sąd opiekuńczy rozpoznaje niezwłocznie, nie później niż w terminie 7 dni od dnia wpływu tego wniosku. W praktyce jednak wnioski tego rodzaju są często składane i rozpatrywane z (niekiedy znacznym) przekroczeniem wskazanych terminów, co sprawia, że nawet przy założeniu udziału reprezentanta dziecka w wypełnianiu kwestionariusza, z pewnością w wielu sprawach nie byłoby to możliwe na wstępnym etapie postępowania.

Z drugiej strony wydaje się, że w większości sytuacji reprezentant dziecka nie będzie posiadał wystarczającej wiedzy, aby odpowiedzieć na pytania sformułowane w kwestionariuszu, dotyczą one bowiem informacji szczegółowych związanych z pokrzywdzonym, jak np.: „Pokrzywdzony korzystał ze wsparcia psychologa przed

popętnieniem czynu zabronionego na jego szkodę lub korzystał lub korzysta ze wsparcia w związku z popełnieniem czynu zabronionego jego szkodę”.

Aby reprezentant uzyskał potrzebne do wypełnienia kwestionariusza informacje, niezbędny jest jego kontakt z rodzicem/opiekunem dziecka. Tutaj również pojawia się wątpliwość, czy rodzic/opiekun – skoro wyznaczenie reprezentanta dziecka jest uzasadnione konfliktem wartości na linii rodzic – dziecko – udzieli pełnych i prawdziwych informacji dotyczących dziecka bądź czy będzie posiadał wiedzę dotyczącą jego potrzeb. Drugą możliwością uzyskania stosowanych informacji jest kontakt z dzieckiem, do którego *de facto* reprezentant, na podstawie art. 99³ §3 k.r.o., jest zobowiązany.

Podkreślić jednak należy, że chociaż omawiany przepis wszedł w życie 9 lutego 2021 r., czyli cztery lata temu, to co do zasady nie jest on stosowany w praktyce. Wpływ na to mogą mieć niewątpliwie dwie okoliczności. Po pierwsze, komentowany przepis nie przewiduje żadnych ujemnych konsekwencji w przypadku braku przeprowadzenia czynności, o których mowa w art. 52a, bądź ich nieprawidłowego przeprowadzenia. Po drugie, wydaje się, że pomimo niedawnego wprowadzenia omawianej regulacji procesowej przepis art. 52a wymaga licznych zmian, i to nie tylko w zakresie doprecyzowania kwestii omawianych powyżej, co jest również podnoszone w literaturze (Porwisz, 2024; zob. również: Falenta 2021).

Ocena polskich regulacji dotyczących prawa małoletnich pokrzywdzonych do wysłuchania i informacji w kontekście najnowszych zmian zakresie reprezentacji małoletniego pokrzywdzonego w procesie karnym oraz standardów międzynarodowych

Nie powinno budzić wątpliwości, że w celu zagwarantowania małoletniemu pokrzywdzonemu prawa do wysłuchania należy ustanowić dla niego przedstawiciela prawnego, który będzie pośrednikiem pomiędzy dzieckiem a organami wymiaru sprawiedliwości. Dyrektywa w art. 13 gwarantuje wszystkim ofiarom, którym przysługuje status strony w postępowaniu, dostęp do pomocy prawnej. W zakresie pomocy pokrzywdzonym dzieciom dyrektywa w art. 24 ust. 1 lit. b zobowiązuje państwa członkowskie do ustanowienia dla pokrzywdzonego dziecka specjalnego przedstawiciela. Powinien on być dostępny w trzech sytuacjach: gdy dziecko nie pozostaje pod żadną opieką, gdy dziecko przebywa w rozłączeniu z rodziną oraz gdy rodzice, będący przedstawicielami ustawowymi dziecka, nie mogą go reprezentować z uwagi na występujący konflikt interesów. Co więcej, w sytuacjach, w których

istnieje bądź może zaistnieć konflikt interesów między osobą sprawującą władzę rodzicielską a dzieckiem, dziecko ma prawo do własnego doradztwa prawnego i zastępstwa procesowego we własnym imieniu (art. 24 ust. 1 lit. c).

Podobnie art. 12 ust. 2 Konwencji, doprecyzowując prawo dziecka do wystuchania, wskazuje, że ma ono możliwość wypowiadania się w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym jego dotyczącym, bezpośrednio lub za pośrednictwem przedstawiciela bądź odpowiedniego organu, zgodnie z zasadami proceduralnymi prawa wewnętrznego.

Również art. 4 Konwencji o wykonywaniu praw dzieci stanowi, że w postępowaniu dotyczącym dziecka, kiedy zgodnie z prawem wewnętrznym osoby, na których spoczywa odpowiedzialność rodzicielska, nie mogą reprezentować dziecka ze względu na konflikt interesów pomiędzy nimi a dzieckiem, ma ono prawo – osobiście lub za pośrednictwem innych osób albo instytucji – do żądania wyznaczenia specjalnego przedstawiciela do reprezentowania go w tym postępowaniu.

Zgodnie z Wytycznymi w sprawie przyjaznego dziecku wymiaru sprawiedliwości „dzieci powinny mieć dostęp do nieodpłatnej pomocy prawnej na takich samych warunkach, jak osoby dorosłe lub na warunkach łagodniejszych” (Wytyczne Komitetu Ministrów Rady Europy, 2010, wytyczna nr 38). Prawnicy reprezentujący dzieci powinni je uznawać za pełnoprawnych klientów posiadających własne prawa oraz przedstawiać opinię dziecka (Wytyczne, 2010, wytyczna nr 40). Akcentuje się ponadto, że „w przypadku sprzecznych interesów rodziców i dziecka właściwy organ powinien wyznaczyć kuratora procesowego lub innego niezależnego przedstawiciela w celu reprezentowania poglądów i interesów dziecka” (Wytyczne, 2010, wytyczna nr 42). Jako nie mniej istotne traktuje się zagwarantowanie odpowiedniego przedstawicielstwa i prawa do bycia reprezentowanym niezależnie od rodziców, szczególnie w postępowaniach, w których domniemanymi sprawcami są rodzice, członkowie rodziny lub opiekunowie (Wytyczne, 2010, wytyczna nr 43).

Należy podzielić poglądy prezentowane w doktrynie, że nie można mówić o prawie dziecka do bycia wysłuchanym bez jego prawidłowej reprezentacji (Duquette, Darwall, 2012). Co więcej, wskazuje się, że poszanowanie praw dzieci do posiadania samodzielnego reprezentanta (niebędącego rodzicem) umożliwia dzieciom korzystanie w pełni z prawa do wystuchania (Friðriksdóttir, 2015).

Zgodnie z przepisami Kodeksu postępowania karnego każdemu pokrzywdzonemu przysługuje prawo do reprezentacji przez pełnomocnika. Pokrzywdzony może korzystać z jego wsparcia w postępowaniu przygotowawczym oraz w postępowaniu sądowym, gdy występuje w charakterze strony (art. 87 §1). Jeśli w postępowaniu sądowym pokrzywdzony nie działa jako strona, może ustanowić pełnomocnika, o ile

wymagają tego jego interesy w postępowaniu (art. 87 §2). Pełnomocnik może być ustanowiony zarówno z wyboru, jak i z urzędu w sytuacji, kiedy pokrzywdzony nie jest w stanie ponieść kosztów ustanowienia pełnomocnika bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny (art. 88 §1 w zw. z art. 78 §1).

Jak wskazują badania, małoletni pokrzywdzeni bardzo rzadko korzystają z pomocy pełnomocnika (Trocha, 2013). Dzieci zdecydowanie częściej są reprezentowane przez reprezentanta dziecka, jeżeli bowiem doświadczą przestępstw, to najczęściej ze strony osób dla nich bliskich (Beisert, 2004; Idebska, Pilarczyk, 2019; Trocha, 2014)¹³.

Reprezentant dziecka powinien być wyznaczany zawsze w sytuacjach, kiedy zachodzi zagrożenie, że z uwagi np. na konflikt czy też zbieżność interesów pojawia się ryzyko, iż rodzic nie będzie reprezentował dziecka w sposób należyty. Zgodnie z aktualnie brzmiącymi przepisami reprezentant dziecka jest wyznaczany w sytuacji, gdy sprawcą przestępstwa są rodzice, jeden z rodziców bądź małżonek rodzica, albowiem zgodnie z treścią art. 98 §2 pkt 1 i 2 w zw. z §3 k.r.o. rodzic niekrzywdzący nie może, jako przedstawiciel ustawowy, wykonywać praw tego małoletniego jako pokrzywdzonego w postępowaniu karnym. W powyższej sytuacji, zgodnie z treścią art. 99 §1 k.r.o., sąd opiekuńczy ustanawia reprezentanta dziecka. Wydaje się, że nie ma również przeszkód prawnych, aby w innych okolicznościach niż wskazane powyżej (np. popełnienie przestępstwa względem dziecka przez dziadka bądź babcię) sąd opiekuńczy ustanowił również reprezentanta dziecka, działając jednak na podstawie art. 109 §1 k.r.o. Takie sytuacje w praktyce zdarzają się jednak bardzo rzadko.

W tym miejscu warto podkreślić, że zgodnie z wyżej przywołanym art. 24 ust. 1 lit. b dyrektywy reprezentant ma być wyznaczany w sytuacjach, gdy osoby sprawujące władzę rodzicielską nie mogą reprezentować małoletniego pokrzywdzonego ze względu na konflikt interesów między nimi a małoletnim. Przepis ten nie wskazuje jednak, w jakich sytuacjach ów konflikt występuje. Dlatego też *de lege ferenda* należałoby rozważyć rozszerzenie obowiązku wyznaczania reprezentanta również na wszelkie sytuacje stwarzające potencjalny konflikt interesów, takie jak popełnienie przestępstwa względem dziecka przez innego członka rodziny czy popełnienie przestępstwa przez partnera/partnerkę/konkubenta/konkubinę rodzica. Praktyka pokazuje bowiem, że osoby z kręgu osób wskazanych powyżej często są sprawcami przestępstw względem dzieci, a rodzice nie zawsze są zainteresowani ochroną swoich dzieci.

13 Na duże ryzyko wystąpienia konfliktu pomiędzy rodzicami a dziećmi wskazuje również Komisja Praw Dziecka ONZ w komentarzu do art. 12 Konwencji.

Podkreślić należy, że ustawą z dnia 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2023, poz. 1606) dokonano szeregu zmian ustawodawczych w zakresie przepisów regulujących udział reprezentanta dziecka. Część z nich, z uwagi na powiązanie ich z prawem małoletniego do wysłuchania i informacji, zostanie omówiona poniżej. Co istotne, wskazaną wyżej ustawą dokonano również zmiany nazwy samej instytucji z „kurator reprezentujący dziecko” na „reprezentanta dziecka”.

W sytuacjach, gdy dziecko wymaga reprezentacji, standardem winno być wyznaczenie jego reprezentanta na jak najwcześniejszym etapie postępowania, najlepiej w fazie *in rem* (postanowienie SN z dnia 30 września 2015 r., sygn. akt I KZP 8/15, LEX nr 1797965), a ponadto – w możliwie szybkim i efektywnym trybie. Jak wskazano już wyżej, w art. 51 §2a k.p.k. przewidziano, że wniosek o wyznaczenie reprezentanta powinien być złożony niezwłocznie, nie później niż w terminie 7 dni od dnia zaistnienia okoliczności, o których mowa w art. 98 §2 k.r.o. (czyli przykładowo w sytuacji, gdy z zawiadomienia wynika, że osobami podejrzanymi o popełnienie przestępstwa względem dziecka są jego rodzice, rodzic bądź małżonek rodzica). Prokurator, nie później niż w terminie 7 dni od daty złożenia zawiadomienia, winien wystąpić z wnioskiem. Wniosek o wyznaczenie reprezentanta dziecka sąd opiekuńczy winien zaś rozpoznać niezwłocznie, nie później niż w terminie 7 dni od dnia wpływu tego wniosku (art. 583¹ §1 k.p.c.).

Praktyka w tym zakresie jest cały czas wysoce niezadowolająca, niejednokrotnie bowiem można spotkać się z sytuacjami, w których reprezentant dziecka w ogóle nie jest wyznaczany bądź wyznaczany jest – z punktu widzenia interesów dziecka – za późno, tj. po przesłuchaniu małoletniego, które co do zasady jest czynnością niepowtarzalną. Tym samym małoletni traci możliwość realizacji prawa do wysłuchania. Co więcej, często zdarza się, że do wyznaczenia reprezentanta dziecka dochodzi dopiero na etapie wydawania postanowienia o umorzeniu postępowania przygotowawczego, by formalnie zapewnić możliwość zaskarżenia tego rodzaju orzeczenia. Takie praktykę należy ocenić jednoznacznie krytycznie. W praktyce można również spotkać takie sprawy, w których reprezentant wyznaczany jest już po otwarciu przewodu sądowego, a więc na etapie rozpoznawania sprawy przez sąd po wniesieniu aktu oskarżenia, co jednoznacznie uniemożliwia złożenie przez niego w imieniu małoletniego pokrzywdzonego oświadczenia o woli działania w charakterze oskarżyciela posiłkowego. Tego rodzaju sytuacja niewątpliwie znacznie wpływa na realizację prawa do wysłuchania małoletniego pokrzywdzonego.

Warto w tym miejscu dodatkowo wskazać, że aktualne brzmienie przepisu art. 185a §2 k.p.k., zgodnie z którym reprezentant dziecka, działając jako osoba

wymieniona w art. 51 §2 k.p.k., ma prawo jedynie „być obecny przy przesłuchaniu”, odczytowane literalnie, ogranicza znacznie zakres jego działania w porównaniu chociażby z pełnomocnikiem czy prokuratorem, którzy zgodnie z tym przepisem mają prawo „wziąć udział w przesłuchaniu”. Ograniczenie to przede wszystkim będzie widoczne w kontekście możliwości zadawania małoletniemu pokrzywdzonemu pytań. Jeżeli bowiem sąd stosowałby literalnie treści przepisu, co szczęśliwie w praktyce nie zawsze się zdarza, to należałoby przyjąć, że reprezentant dziecka nie ma możliwości zarówno obserwowania przebiegu przesłuchania w pokoju technicznym, jak i zadawania małoletniemu pytań, co niewątpliwie godzi w prawo małoletniego do wysłuchania. Wydaje się, że jednym z istotniejszych zadań reprezentanta jest właśnie wzięcie udziału w przesłuchaniu i sformułowanie takich pytań, aby z jednej strony doszło do ustalenia prawdy materialnej, z drugiej zaś – do zminimalizowania ryzyka wystąpienia wtórnej wiktyimizacji u małoletniego pokrzywdzonego.

Również sama obecność reprezentanta dziecka podczas czynności jest istotna, szczególnie wtedy, gdy wcześniej spotkał się on z dzieckiem i porozmawiał o jego obawach i potrzebach związanych z przesłuchaniem. Reprezentant dziecka może wówczas odgrywać rolę swoistego łącznika pomiędzy dzieckiem a przedstawicielami wymiaru sprawiedliwości, a także dawać dziecku poczucie bezpieczeństwa. Przykładowo przepis art. 185a §2 k.p.k. umożliwia małoletniemu wskazanie osoby pełnoletniej, której obecności potrzebowałby podczas przesłuchania – i o zapewnienie obecności takiej osoby może zadbać reprezentant. Ponadto obecny reprezentant może zweryfikować, czy warunki przesłuchiwania dziecka oraz interakcje podejmowane ze strony pracowników wymiaru sprawiedliwości są zgodne z przepisami, międzynarodowymi standardami oraz czy zostały spełnione wobec dziecka obowiązki informacyjne.

Przy okazji warto zasygnalizować, że cały czas sam tryb wyznaczania reprezentanta dziecka utrudnia efektywną realizację uprawnień małoletniego pokrzywdzonego. Konieczność wnioskowania przez organy prowadzące postępowanie karne o wyznaczenie reprezentanta przez sąd opiekuńczy oraz czas oczekiwania na wydanie rozstrzygnięcia, a następnie wskazanie konkretnego radcy lub adwokata do pełnienia tej funkcji, przy uwzględnieniu, że w międzyczasie realizowane są czynności procesowe wpływające na sytuację dziecka, w praktyce znacząco osłabiają potencjalny wpływ małoletniego pokrzywdzonego i jego reprezentanta na przebieg procesu.

Naprzeciw oczekiwaniom co do zapewnienia małoletnim pokrzywdzonym właściwej reprezentacji miało wyjść Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 29 lipca 2024 r. w sprawie sposobu zapewnienia reprezentacji dziecka przez

reprezentanta dziecka (Dz.U. z 2024 r., poz. 1159), które weszło w życie dnia 2 sierpnia 2024 r. Zgodnie z jego treścią reprezentantem dziecka w sprawach karnych może być tylko adwokat bądź radca prawny wpisany na listę (wykaz) przygotowaną przez okręgową radę adwokacką (§2) bądź radę okręgowej izby radców prawnych (§3). Na podstawie przedstawionych wykazów prezes właściwego sądu ustala ułożoną w porządku alfabetycznym listę adwokatów i radców prawnych mogących zostać reprezentantami dziecka (§2). Pierwsze wykazy, zgodnie terminem zakreślonym w rozporządzeniu, zostały przekazane do prezesów sądów do 31 października 2024 r. (§5).

Praktyka pokazuje jednak, że wejście w życie nowych przepisów w wielu sprawach nie wpłynęło na skrócenie czasu oczekiwania na wyznaczenie reprezentanta. Dodatkowo, pomimo obowiązku wyznaczania reprezentanta z ustanowionych list, cały czas zdarzają się sytuacje wyznaczania reprezentantów spoza list, którzy niekoniecznie posiadają określone w rozporządzeniu kwalifikacje. Warto pamiętać, że zgodnie z Komentarzem Komitetu Praw Dziecka do art. 12 Konwencji (Komitet Praw Dziecka, 2009)¹⁴ przedstawiciele muszą posiadać wystarczającą wiedzę i zrozumienie różnych aspektów procesu decyzyjnego oraz doświadczenie w pracy z dziećmi. Podobnie wytyczne Rady Ministrów¹⁵ wskazują, że „prawnicy reprezentujący dzieci powinni być przeszkoleni w dziedzinie praw dziecka i kwestii powiązanych oraz powinni dysponować odpowiednim poziomem wiedzy w tym zakresie, przechodzić ustawiczne, szczegółowe szkolenia i powinni umieć porozumiewać się z dziećmi na ich poziomie zrozumienia”. Dlatego też przepisy k.r.o. określają wprost, że reprezentantem dziecka może być ustanowiony adwokat lub radca prawny, który wykazuje szczególną znajomość spraw dotyczących dziecka, tego samego rodzaju lub rodzajowo odpowiadających sprawie, w której wymagana jest reprezentacja dziecka, lub ukończył szkolenie dotyczące zasad reprezentacji dziecka, praw lub potrzeb dziecka (art. 99¹ k.r.o.). Dodatkowo §4 rozporządzenia w sprawie reprezentacji wskazuje na enumeratywnie wymienione kwalifikacje, jakie musi posiadać adwokat bądź radca prawny chcący pełnić funkcję reprezentanta. Jako przykładowe można wskazać: ukończenie studiów z zakresu praw dziecka i zasad reprezentacji dziecka czy odbycie szkoleń z zakresu praw dziecka i zasad reprezentacji dziecka organizowanych przez rady adwokackie, izby radców prawnych, Rzecznika Praw Dziecka oraz Ministerstwo Sprawiedliwości.

14 Podobnie kompetencje osób reprezentujących dziecko, w tym kuratora postrzegają również: (Duquette, Darwall, 2012, s. 106–109), oraz (Friðriksdóttir, 2015, s. 70).

15 Podobny zapis można znaleźć w wytycznych ONZ – zobacz ustęp 22 i 42.

Wprowadzenie wykazów oraz list uznać należy za jak najbardziej słuszny krok, dotychczasowa praktyka pokazywała bowiem, że przepis art. 99¹ k.r.o.w zasadzie był martwy (Malinowska-Bizon, 2021), gdyż niezwykle rzadko zdarzały się sprawy, w których wyznaczany adwokat bądź radca prawny spełniał standardy określone w k.r.o. Wynikało to przede wszystkim z trudności w znalezieniu osób, które chciałyby pełnić tę trudną funkcję. W związku z tym kwestia posiadania doświadczenia czy też dodatkowych kwalifikacji przez reprezentanta dziecka, o których była mowa powyżej, najczęściej staje się mniej istotna. Natomiast jeżeli chodzi o posiadanie przez adwokatów i radców prawnych wiedzy i kompetencji w omawianym zakresie, to ich brak jest najprawdopodobniej wynikiem tego, że na żadnym etapie edukacji – czy to na studiach, czy też w ramach aplikacji – nie były prowadzone zajęcia dotyczące wskazanej tematyki, przygotowujące w sposób adekwatny do pełnienia funkcji reprezentanta dziecka. Zasadniczo, jeżeli podczas kształcenia w ogóle omawiano kwestie dotyczące małoletnich pokrzywdzonych, to pobocznie, przy okazji innych zagadnień. Kształtowanie kompetencji w zakresie komunikacji z dziećmi oraz ich reprezentacji w postępowaniu karnym są co prawda przedmiotem szkoleń organizowanych przez samorządy zawodowe, jednakże ich skala, a z drugiej strony – nikłe zainteresowanie, powodują, że ich wpływ na praktykę postępowań z udziałem małoletnich pokrzywdzonych jest niewystarczający w stosunku do realnych potrzeb w tym obszarze

Bez wątpienia brak tak wszechstronnego wykształcenia może wpływać negatywnie na samo postępowanie, w moim przekonaniu bowiem te dwa elementy – przygotowanie prawnicze i przygotowanie pedagogiczno-psychologiczne – są konieczne do konstruowania aktywnej pozycji reprezentanta dziecka jako niezależnego i silnego oraz właściwie merytorycznie przygotowanego podmiotu. Z drugiej strony brak tzw. kompetencji miękkich również może mieć negatywne konsekwencje, jeżeli chodzi o realizację prawa małoletniego do wysłuchania. Przepis art. 99¹ k.r.o. nakłada bowiem na reprezentanta dziecka obowiązek nawiązania z dzieckiem kontaktu – jeśli rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości dziecka na to pozwalają – i informowania go o podejmowanych czynnościach, przebiegu postępowania i sposobie jego zakończenia oraz konsekwencjach podjętych działań dla jego sytuacji prawnej, w sposób zrozumiały i dostosowany do stopnia jego rozwoju.

Jak pokazuje doświadczenie, reprezentanci dzieci kontaktują się z dzieckiem bezpośrednio bardzo rzadko. Wydaje się, że taki stan mogą powodować różne przyczyny, takie jak, m.in. brak wiedzy o obowiązku wynikającym z art. 99¹ k.r.o. lub niewłaściwa, zawężająca interpretacja tego przepisu (który zasadniczo nie jest obwarowany jakąkolwiek sankcją), przejawiająca się brakiem poczucia obowiązku

kontaktu z większością dzieci jako nieposiadających odpowiedniego rozeznania, albo ignorowaniem wpływu kontaktu z dzieckiem na rozstrzygnięcie sprawy jako mało istotnego, czy też wreszcie brak kompetencji do przeprowadzenia takiej rozmowy i związany z tym lęk. Taka postawa reprezentantów najprawdopodobniej pozbawia dziecko prawa do informacji, w takiej sytuacji bowiem funkcja informacyjna spada wyłącznie na rodziców, którzy często z uwagi na brak wiedzy w zakresie procedur sądowych, umiejętności komunikowania się z dzieckiem czy też zbyt silnych emocji w ogóle nie omawiają z dzieckiem jego sytuacji albo zniekształcają treść informacji wcześniej przekazanej im przez reprezentanta czy inną osobę. Przyjmując nawet optymistycznie, że małoletni zgodnie z 185f k.p.k. czy art. 300 §4 k.p.k. otrzymał pouczenie, to nie zmienia to faktu, że może tego pouczenia nie zrozumieć bądź potrzebować wyjaśnienia zawartych w nim informacji co do uprawnień i obowiązków. Przekłada się to niewątpliwie również na realizację prawa do wysłuchania, w takiej sytuacji bowiem nie ma osoby, która mogłaby wysłuchać dziecko i przekazać usłyszaną od niego informację do organu.

W związku z tym być może zasadnym postulatem wcale nie byłoby przeprowadzanie większej liczby szkoleń dla adwokatów i radców prawnych (choć i w tym zakresie wskazany byłby postęp), bo niewątpliwie żadne szkolenie nie zastąpi wiedzy i umiejętności pozyskanych przez psychologów i pedagogów podczas pięcioletnich studiów, ale wprowadzenie osobnego zawodu – reprezentanta dziecka, jak to np. jest w przypadku kuratorów sądowych. Gdyby przyjąć, że jest to odrębny zawód, do pełnienia tej funkcji wymagane byłoby ukończenie studiów czy specjalistycznej aplikacji. Takie osoby – w zależności od uregulowań prawnych – znajdowałyby zatrudnienie bądź w sądach, bądź w specjalnie utworzonych podmiotach, jak Centra Pomocy Dzieciom, i byłyby dostępne dla dziecka od razu, bez oczekiwania na zakończenie żmudnej i często długotrwałej procedury wnioskowania przez prokuratora do sądu rodzinnego o wyznaczenie reprezentanta.

W tym kontekście, *de lege ferenda*, należałoby rozważyć wprowadzenie państwowych ośrodków wsparcia małoletnich pokrzywdzonych przestępstwem, gdzie specjaliści – psycholog i prawnik – na zasadzie bezpłatnej pomocy świadczonej z urzędu podejmowałiby wspólne działania na rzecz pokrzywdzonego dziecka, w pełni respektujące jego prawo do informacji oraz wysłuchania oraz minimalizujące ryzyko wtórnej traumatyzacji (Flis-Świeczkowska, 2023).

Takie podejście do reprezentacji małoletnich pokrzywdzonych w postępowaniu karnym byłoby zgodne z założeniami art. 5 Konwencji o wykonywaniu praw dzieci, który w gestii państw-stron pozostawia rozważenie, czy należy przyznać dzieciom dodatkowe prawa, w tym w szczególności prawo do: żądania pomocy wskazanych

przez nie osób, które mogłyby ułatwić im wyrażanie stanowiska; żądania osobiście lub za pośrednictwem innych osób lub instytucji wyznaczenia osobnego przedstawiciela oraz do ustanowienia własnego przedstawiciela. Taką osobą mógłby być właśnie wyspecjalizowany psycholog bądź pedagog.

Co więcej, z perspektywy dziecka osoba ta mogłaby odgrywać jeszcze jedną, bardzo istotną rolę – być kimś, kto w trudnej sytuacji, jaką niewątpliwie jest zaangażowanie w procedury sądowe, okaże gotowość do wysłuchania i wsparcia go na każdym etapie postępowania karnego. Wydaje się, że połączenie tych dwóch ról w jednej osobie mogłoby wiązać się z wielką korzyścią dla małoletnich pokrzywdzonych.

W tym kontekście warto zauważyć, że wytyczne sprzeciwiają się łączeniu funkcji adwokata z funkcją reprezentanta dziecka z uwagi na potencjalny konflikt interesów, przyjmując tym samym z uwagi na dobro dziecka rozłączność tych ról (Wytyczne, 2010, wytyczna nr 67 oraz jej uzasadnienie nr 105). Trzeba mieć na uwadze również to, że przestępstw doświadczają często bardzo małe dzieci. Konwencja o prawach dziecka także nie wprowadza rozróżnienia między dziećmi w różnym wieku. Jedynym warunkiem, określonym w art. 12 ust. 1, jest to, by dziecko było „zdolne do kształtowania swoich poglądów”. Słusznie zwraca uwagę w tym kontekście Kilkelly: „Komitet odrzucił, że wymaga to wysłuchania tylko dzieci, które osiągnęły określony poziom kompetencji lub zdolności. Zamiast tego podkreślono, że dzieci w każdym wieku i o różnych zdolnościach mogą wyrażać swoje poglądy, perspektywy i doświadczenia oraz że istnieje szereg metod i metodologii, które mogą zapewnić, że zostaną one uwzględnione w odpowiednim procesie decyzyjnym” (Kilkelly, 2015).

Powyższe można łączyć również z treścią Wytycznych ONZ, w których wskazuje się, że „wiek nie powinien stanowić przeszkody w prawie dziecka do pełnego uczestnictwa w procesie sądowym. Każde dziecko powinno być traktowane jako zdolny świadek, podlegający przesłuchaniu, a jego zeznania nie powinny być uważane za nieważne lub niewiarygodne wyłącznie ze względu na wiek dziecka, o ile jego wiek i dojrzałość pozwalają na składanie zrozumiałych i wiarygodnych zeznań, z pomocą lub bez pomocy komunikacyjnych i innej pomocy” (Wytyczna nr 18 Konwencji o Prawach Dziecka). Jest to niezwykle istotne, albowiem zgodnie z Komentarzem Komitetu Praw Dziecka (Komisja Praw Dziecka, 2009) państwa-strony mają obowiązek zapewnienia realizacji prawa do wysłuchania również w stosunku do dzieci, które mają trudności związane z wypowiadaniem własnych poglądów. Przykładowo Komisja wskazuje, że dzieciom niepełnosprawnym trzeba stworzyć możliwość wykorzystania wszelkich sposobów komunikacji koniecznych do wyrażania własnych poglądów. Podobne rozwiązania należy zagwarantować małym dzieciom, które ze względu na wiek nie powinny bądź nie mogą uczestniczyć np. w przesłuchaniu.

W praktyce w takiej sytuacji zazwyczaj odstępuje się od kontaktu z małoletnim i – jeżeli nie ma innych dowodów – umarza się postępowanie przygotowawcze, zapominając, że czynnością, która z powodzeniem może zastąpić przesłuchanie i stanowić wartościowy dowód w sprawie, jest badanie sądowo-psychologiczne dziecka.

Wydaje się, że nie ma również przeszkód, aby dopuścić inne formy – pozawerbalne – komunikacji. To osoba rozmawiająca z dzieckiem powinna dobrać odpowiednią metodę porozumiewania się, tak aby przyniosła ona zamierzony efekt i dała dziecku poczucie, że jest wysłuchiwane. *De lege ferenda*, można by rozważyć wprowadzenie odstępstwa od zasady określonej w art. 174 k.p.k. i dopuścić pisemne zeznania małoletnich pokrzywdzonych sporządzone w formie notatek, zapisów czy rysunków, które następnie mogłyby podlegać analizie biegłych psychologów czy psychotraumatologów. Taki przepis korespondowałby w pełni ze wskazaną powyżej Wytyczną ONZ, wprost wskazującą na możliwość wysłuchania dziecka przy wykorzystaniu „pomocy komunikacyjnych”.

Wnioski

W świetle powyższych ustaleń należy przyjąć, że aktualnie obowiązujące przepisy prawa międzynarodowego w szerokim zakresie zapewniają małoletnim pokrzywdzonym, niezależnie od ich wieku czy też innych ograniczeń, prawo do informacji i wysłuchania. Wydaje się, że polskie ustawodawstwo w coraz szerszym zakresie odpowiada standardom wypracowanym w przestrzeni międzynarodowej, jednakże przytoczone w niniejszym opracowaniu badania czy też doświadczenia zawodowe autorki wskazują, że praktyka stosowania przepisów jest nadal wielce niedoskonała.

Ocena rozwiązań wprowadzających zastępstwo prawne małoletniego pokrzywdzonego przez reprezentanta dziecka będącego adwokatem lub radcą prawnym pozwala natomiast sformułować wniosek, że w praktyce prowadzonych postępowań instytucja ta nie przyczynia się znacząco do polepszenia ochrony dzieci w procedurze karnej. Założenie, że adwokat lub radca prawny zapewnią właściwy poziom realizacji uprawnień procesowych, jest być może właściwe, jeśli chodzi o kwestie formalne, pozostaje jednakże w aktualnych realiach nieadekwatne do potrzeb dzieci. Wymaga bowiem większej uwagi i podjęcia systemowych rozwiązań (począwszy od edukacji i szkolenia prawników, zmiany postrzegania pozycji dziecka jako równoprawnego uczestnika postępowania, a na wyposażeniu we właściwe narzędzia procesowe reprezentantów dzieci kończąc) zapewniających właściwy standard ochrony praw dzieci do bycia należycie informowanymi i wysłuchanymi, w tym poprzez zapewnienie reprezentacji adekwatnej do potrzeb małoletnich pokrzywdzonych.

Co więcej, nie można mówić o realizacji prawa do wysłuchania bez realizacji prawa do informacji. W tym zakresie zarówno polskie przepisy, jak i praktyka ich stosowania wprowadziły szereg zmian. Jak wskazano powyżej, wymagają one jednak dalszych modyfikacji oraz doprecyzowania procedur ich stosowania (m.in. art. 52a k.p.k.), a także faktycznego wykorzystywania ich w praktyce. Niezależnie bowiem od tego, jakie jest czy będzie brzmienie przepisów, o ich wykładni oraz realizacji poszczególnych obowiązków czy też możliwości skorzystania z uprawnień decyduje praktyka stosowania tych przepisów na poszczególnych etapach postępowania. Wydaje się zatem, że uwagę powinniśmy zwrócić przede wszystkim na to, aby w procesie doboru osób, które będą mieć kontakt z dziećmi doświadczającymi przestępstwa, zwracano uwagę na dwa aspekty.

Pierwszym winno być wykształcenie i doskonalenie zawodowe – osoby te muszą mieć odpowiednie wykształcenie w zakresie specyfiki funkcjonowania małoletnich pokrzywdzonych oraz ich potrzeb. Drugą kwestią jest wnikliwa weryfikacja predyspozycji osobowościowych, albowiem nie każdy, nawet najlepiej wykształcony specjalista będzie odpowiednią osobą na takie stanowisko. Nawet najdoskonalsza procedura nie jest gwarancją realizacji dostępnych praw. Za każdym przepisem stoi człowiek i przede wszystkim to od niego zależy, czy proces, w którym uczestniczy dziecko, będzie względem niego rzetelny i przyjazny oraz czy jego prawa rzeczywiście zostaną zrealizowane. Wszak rzetelny proces karny to również sprawiedliwość proceduralna, wymierzana z uwzględnieniem praw tych pokrzywdzonych, którzy wymagają szczególnej ochrony.

Wprowadzanie szczególnych procedur czy też ustanawianie kolejnych gwarancji procesowych, związanych z prawem do informacji i prawem do wysłuchania, to niewątpliwie krok niezbędny dla prawidłowego ukształtowania przebiegu postępowania z udziałem małoletnich pokrzywdzonych. Aby jednak osiągnąć zakładane cele, konieczny jest proces edukacji i doskonalenia zawodowego osób zaangażowanych w procedury dotyczące małoletnich, a także ciągłe ulepszanie współpracy międzyinstytucjonalnej jako istotnej dla stworzenia efektywnego systemowego modelu wsparcia i ochrony.

E-mail autorki: marta.flis-swieczkowska@ug.edu.pl.

Bibliografia

- Beisert, M. (2004). *Kazirodztwo. Rodzice w roli sprawców*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Bieńkowska, E. (2012). Wiktyimizacja wtórna – geneza, istota i rola w przekształceniu polityki traktowania ofiar przestępstw. W: L. Mazowiecka (red.), *Wiktyimizacja wtórna – geneza, istota i rola w przekształceniu polityki traktowania ofiar przestępstw*. Wolters Kluwer Polska.
- Diesen, C. (2011). *Terapeutisk juridik*. Liber.
- Duquette, D.N., Darwall, J. (2012). Child Representation in America: Progress Report from the National Quality Improvement Center, *Family Law Quarterly*, 46(90).
- Falenta, P. (2021). Nowy art. 52a k.p.k. jako realizacja praw pokrzywdzonego, *Prokuratura i Prawo*, 6, 16–17.
- Flis-Świeczkowska, M. (2023). Model interdyscyplinarnej pomocy dzieciom pokrzywdzonym przestępstwem na przykładzie Centrum Pomocy Dzieciom, *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 2.
- FRA (2015). *Wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku – opinie i doświadczenia specjalistów*. Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej.
- Friðriksdóttir, H. (2015). Relational Representation: The empowerment of children in justice systems. W: *Child-friendly Justice. A Quarter of a Century of the UN Convention on the Rights of the Child* (s. 55–75). Koninklijke Brill.
- Gal, T. (2011). *Child Victims in the Criminal Justice System*. W: *Child Victims and Restorative Justice: A Needs Rights Model*. Oxford University Press.
- Herman, J.L. (2005). The mental health of crime victims: Impact of legal intervention, *Journal of Traumatic Stress*, 16, 160(2). <https://doi.org/10.1023/A:1022847223135>
- Izdebska, A., Pilarczyk, K. (2019). Wykorzystanie seksualne dziecka. Wyniki Ogólnopolskiej diagnozy skali i uwarunkowań krzywdzenia dzieci, *Dziecko Krzywdzone. Teoria – Badania – Praktyka*, 3(84).
- Kilkelly, U. (2010). *Listening to children about justice: report of the Council of Europe consultation with children on child friendly justice*. Rada Europy.
- Hofmański, P. (red.) (2011) *Kodeks postępowania karnego*. t. 1. Komentarz do art. 1–296. C.H. Beck.
- Komisja Praw Dziecka (2009). *Komentarz ogólny nr 12 – prawo dziecka do bycia wysłuchanym*.
- Stefański, R., Zabłocki, S. Skorupka, J., Kosonoga, J. (2017). *Kodeks postępowania karnego*, t. 1, Komentarz do art. 1–166, Wolters Kluwer.

- Kulesza, C. (2024). *Prawa dziecka pokrzywdzonego przestępstwem w polskim systemie wymiaru sprawiedliwości w świetle standardów europejskich*, Wolters Kluwer.
- Makaruk, K., Włodarczyk, J. (2020). *Praktyka przesłuchiwanie dzieci w Polsce. Raport z badania*, Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę.
- Malinowska-Bizon, A. (2022). Skutki nowelizacji instytucji kuratora procesowego dla małoletniego z punktu widzenia pracy prokuratora, *Dziecko krzywdzone. Badania, Teoria, Praktyka*, 20(4), 102.
- Mierzwińska-Lorencka, J. (2012). *Karnoprawna ochrona dziecka przed wykorzystaniem seksualnym*, Wolters Kluwer.
- Osiak-Krynica, K. (2021). Przygotowanie małoletniego do przesłuchania w Przyjaznym Pokoju Przesłuchań – aspekty praktyczne i teoretyczne, *Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis*, 10(2), 181–196.
- Porwisch, M. (2024). Kwestionariusz indywidualnej oceny pokrzywdzonego i świadka. Instrument szczególnej ochrony w postępowaniu karnym, *Państwo i Społeczeństwo*, maj-czerwiec, 87, 93.
- Shapland, J. (1984). Victims the Criminal-Justice System and Compensation, *Brit J Criminol.*, 24(2) <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.bjc.a047436>.
- Staszak, A. (2022). Art. 16. W: D. Szumiło-Kulczycka, D. (red.). *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*. LEX.
- Steinborn, S. (2016). Art. 300. W: S. Steinborn (red.). *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*. LEX.
- Trocha, O. (2014). *Udział małoletnich w postępowaniu karnym z art. 207 k.k. Raport z badań aktowych*, Fundacja Dzieci Niczyje.
- Trocha, O. (2024). W: M. Horna-Cieślak M., O. Trocha, P. Maślowska, *Metodyka reprezentacji małoletniego pokrzywdzonego w sprawach przestępstw seksualnych*, LEX.
- Zagrodnik, J., Burdzik, M. (2024). Art. 52(a). W: Głogowska S., Karaźniewicz J. Klejnowska M., Majda N., Palka I., Sychta K., Żyła K., Zagrodnik J., Burdzik M., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, LEX.
- Zmarzlik, J. (2010). *Przygotowanie dziecka do uczestnictwa w przesłuchaniu: Dziecko wykorzystywane seksualnie. Diagnoza, interwencja, pomoc psychologiczna*, Fundacja Dzieci Niczyje, 2010, s. 91.

Akty prawne

Aneks do Rezolucji Rady Gospodarczej i Społecznej ONZ nr 2005/20 – Wytyczne dotyczące postępowania w sprawach karnych z udziałem dzieci, przyjęte 22 lipca 2005 r.

- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw, Dz.U. L 315 z 2012.
- Europejska Konwencja o wykonywaniu praw dzieci sporządzona w Strasburgu dnia 25 stycznia 1996 r., Dz.U. z dnia 7 grudnia 2000 r.
- Europejska Konwencja Praw Człowieka, Dz.U. z 1993 r., nr 61, poz. 284.
- Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych 20 listopada 1989 r., Dz.U. z 1991 r., nr 120, poz. 526.
- Projekt zmiany ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy nr 2615).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 listopada 2024 r. w sprawie określenia wzorów pisemnych pouczeń o uprawnieniach i obowiązkach podejrzanego, pokrzywdzonego i świadka, Dz.U. z 2024 r., poz. 1658.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 września 2024 r. w sprawie sposobu przygotowywania i przeprowadzania przesłuchań w trybie określonym w art. 185a–185c oraz 185e Kodeksu postępowania karnego oraz warunków, jakim powinny odpowiadać pomieszczenia przeznaczone do przeprowadzania takich przesłuchań, Dz.U. z 2024 r., poz. 1477.
- Rozporządzenie w sprawie określenia wzorów informacji o przebiegu, sposobie i warunkach przesłuchania podejrzanego i świadka którzy nie ukończyli 18 lat weszło w życie dopiero 1 listopada 20204 r., Dz.U. z 2024 r., poz. 1645.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 29 lipca 2024 r. w sprawie sposobu zapewnienia reprezentacji dziecka przez reprezentanta dziecka, które weszło w życie dnia 2 sierpnia 2024 roku, Dz.U. z 2024 r., poz. 1159.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2020 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a–185c Kodeksu postępowania karnego, Dz.U. z 2020 r. poz. 1691.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 lutego 2025 r. w sprawie określenia wzoru kwestionariusza indywidualnej oceny pokrzywdzonego i świadka (Dz.U. z 2025 r., poz. 161) z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2023 r., poz. 2809).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 2025 r., poz. 46.
- Ustawa z dnia 16 grudnia 2020 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 2021 r., poz. 155.
- Ustawa z dnia 13 stycznia 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2023 r., poz. 289.

Ustawa z dnia 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2023 r., poz. 1606.

Wytyczne w sprawie przyjaznego dziecku wymiaru sprawiedliwości przyjęte przez Komitet Ministrów Rady Europy w dniu 17 listopada 2010 r.

Orzecznictwo

Postanowienie SN z dnia 9 grudnia 1977 r., sygn. akt Z 38/77, OSNKW 1978/1, poz. 14.

Postanowienie SN z dnia 30 września 2015 r., sygn. akt I KZP 8/15, LEX nr 1797965.

Postanowienie SN z dnia 30 listopada 2020 r., sygn. akt II KZ 38/20, LEX nr 3168826.

Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 22 czerwca 2021 r. w sprawie R.B. przeciwko Estonii, skarga nr 22597/16, LEX nr 3189131.

Wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 26 kwietnia 2016 r. https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Wystapienie_do_Ministra_Sprawiedliwosci_ws_prawa_do_informacji_w_postepowaniu_karnym.pdf

Evaluation of the effectiveness of the implementation of the right to information and hearing of a minor victim in Polish criminal proceedings in the light of international standards

The subject discussed in the paper focuses on the assessment of the effectiveness of the implementation of the right to information and to be heard of a minor victim in criminal proceedings. The introduction to the substantive part of the article is a kind of a review of international law regulating the issue of the right to information and to be heard of underage victims, which made it possible to outline the international standards in force in this field. This outlook, in the further part of the study, enabled the author to relate the presented standards to the Polish penal and procedural regulations and thus to assess whether and, if so, to what extent underage victims are guaranteed the right to information and to be heard, and whether in the reality of Polish criminal proceedings these rights, guaranteed to underage victims in international regulations, can be effectively implemented. In this respect, the role of the child's representative in the implementation of the minor victim's right to be heard and to information remains a particular subject of analysis. The assessment of the solutions functioning in the Polish legal order, in particular with regard to the regulations concerning legal representation of a minor victim by a child representative, is aimed at directing the practice of law application in the analysed area towards more effective protection of minor victims

Keywords:

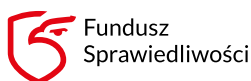
minor victim, right to information, right to receive information, guardian ad litem, child rights

Cytowanie:

Flis-Świeczkowska, M. (2025). EOcena efektywności realizacji prawa do informacji i wysłuchania małoletniego pokrzywdzonego w polskim postępowaniu karnym w świetle standardów międzynarodowych. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 24(2), 13–44.

Artykuł jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 3.0 Polska.

Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości